



Linneuniversitetet

Kalmar Växjö

Självständigt arbete 15 hp

Håll ut! Det ordnar sig när du är död

En studie om sagor som fostrandemedel ur ett värdegrundsperspektiv



Författare: Emma Oline Nilsson

Handledare: Annette Årheim

Examinator: Martin Hellström

Termin: HT14

Ämne: Svenska

Nivå: Avancerad nivå

Kurskod: 4GN01E

Abstract

According to the Swedish curriculum, teachers have an assignment to educate children to become democratic citizens. Students will develop values given in the curriculum's section, dealing with aspirational values. Teachers also have an assignment to transmit a cultural heritage. The curriculum states that education, in a deeper sense, is about to transmit a cultural heritage. This claims that the two assignments would be one and the same. This is something, taken for granted, that will be problematized in this essay, by analyzing tales written by H.C. Andersen, from a perspective of values.

Nyckelord

Värdegrund, läroplanen, fostrandeuppdrag, kulturarv, sagor, H.C. Andersen, moral, värderingar

English title: Hold on! Everything will be fine when you are dead.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
2. Syfte	2
3. Disposition	2
4. Bakgrund	3
Sagens historik - folksagan.....	3
H.C. Andersen och Konstsagan.....	4
5. Tidigare forskning	4
Sagan utvidgar föreställningar om värderingar.....	6
6. Teoretiska utgångspunkter	7
Sagan som pedagogiskt medel i vetenskaplig mening.....	7
Sagan som modell- om identitetsskapande och handlande.....	7
Sagens terapeutiska verkan – om identifikation, sympati och antipati.....	8
Sagens intentioner – om att utveckla värden.....	9
Pedagogens val av texter – om fyra aspekter.....	10
Sagens episka lagar	11
Karaktäristik och regelbundenheter.....	11
Hjälten och den goda moralens seger.....	11
Symbolik och allegori.....	13
Att tolka texter.....	14
7. Analysmetod	15
Metodkritik.....	15
8. Material	16
Den ståndaktige tennsoldaten.....	16
Den lilla flickan med svavelstickorna.....	16
Den fula ankungen.....	17
9. Urval och avgränsningar	17
10. Analys	17
De goda karaktärernas egenskaper, rättfärdiga handlingar och belöningar.....	18
De onda karaktärernas egenskaper, felaktiga handlingar och straff.....	20
Moral – Håll ut! Det ordnar sig när du är död.....	21
Religiösa intentioner- den svage ska bli stark.....	22
Upproriska intentioner- men underkuvade hjältar.....	24

Fördomar och faktum – misslyckad och ful, ett moraliskt föredöme	25
Mänskliga rättigheter.....	26
11. Diskussion.....	27
Värdegrunden kontra fostrandeuppdraget.....	27
Referenser.....	31

Bilaga A – FN:s allmänna definition av de mänskliga rättigheterna

1 Inledning

Sagor är en viktig del av kulturarvet som ska förmedlas i skolans undervisning. Såväl folksagor som konstsagor speglar ett samhälles värderingar och förmedlar moraliska idéer om gott och ont, rätt och fel. I århundraden har sagor utgjort en stor del av den litteratur som roat både barn och vuxna, samtidigt som de haft ett uppfostrande syfte. De allmänna råden menar att detta fortfarande är angeläget:

Sagans värld är en omistlig del av vårt kulturarv. Sagornas symboliska innebörd kan hjälpa barnen att förstå och bearbeta känslor, upplevelser och intryck. Moraliska innebörder – vad som är gott och ont, rätt och fel – framställs på ett sätt som barn förstår. (Allmänna råd, 1992, s.32).

Enligt kursplanens centrala innehåll, i ämnet svenska, ska elever genom hela skolgången ta del av sagor från olika tider som belyser människors villkor, identitets- och livsfrågor (Skolverket, 2011). Skolan har dels ett uppdrag som kulturarvsförmedlare, dels ett demokratifostrande uppdrag. Det handlar om att förmedla och förankra respekt för mänskliga rättigheter och det skolans gemensamma värdegrund. Fostran sker genom att, i överensstämmelse med den etik som förvaltas av ”kristen tradition”, utveckla rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande, samtidigt som all svensk skolundervisning ska vara icke-konfessionell. Den demokratiska värdegrund som skolan ska förmedla och förankra bygger på ”människors lika värde, individens frihet och integritet, jämställdhet mellan kvinnor och män, människolivets okränkbarhet och solidaritet för svaga och utsatta” (Skolverket, 2011:7) Skolan ska främja aktning för varje människas egenvärde och all diskriminering och kränkande behandling ska aktivt motverkas. Eleverna ska kunna leva sig in i och förstå andra människors situation och utveckla en vilja att handla utifrån deras bästa. Vidare ska varje elev utveckla en känsla av samhörighet och solidaritet för människor som inte tillhör den egna gruppen, samt medverka till att hjälpa varandra. (Skolverket, 2011).

I styrdokumentet påtalas att utbildning och fostran i djupare mening handlar om att överföra ett kulturarv från en generation till nästa. De båda uppdragen skulle alltså gå hand i hand men detta är ett förgivettagande som jag vill problematisera i den här uppsatsen. Kan äldre sagor som tillhör kulturarvet överföra värderingar som överensstämmer med den värdegrund vi har idag? Socialstyrelsen som i *Pedagogiskt*

program för förskolan påtalar sagans fostrande potential menar förvisso att sagorna ger ”kunskaper om det avlägsna, ovanliga och om de udda och annorlunda människorna” men gör samtidigt klart ”att sagor också kan vara skrämmande och kan förmedla fördomar av olika slag” (1992:32). Detta indikerar att det krävs noggranna förberedelser och didaktiska överväganden av lärare när sagor används i undervisningen.

2 Syfte

I denna uppsats är syftet att analysera tre sagor av H.C. Andersen utifrån ett värdegrundsperspektiv. Målet med studien är att belysa samt öka förståelsen för de värderingar och intentioner som speglas i sagorna och att sätta dessa i relation till skolans uppfostrandeuppdrag och de värden som återges i den gemensamma värdegrunden.

3 Disposition

Det inledande avsnittet redogör för sagans historik och H.C. Andersens liv. Därefter följer tidigare studier som belyser värden och motiv i några av H.C. Andersens sagor. Avsnittet redogör också för en pedagogisk studie av barns föreställningar av godhet med H.C. Andersens sagor som utgångspunkt. Därefter redogör uppsatsen för teorier om sagans potential utifrån ett pedagogiskt och psykodynamiskt perspektiv. Avsnittet refererar till teorier om sagans verkan på barns individuella, emotionella och sociala utveckling. Därefter presenteras sagan som uppfostrandemedel med anknytning till författarens intentioner att förmedla olika moraliska idéer och värden. Avsnittet redogör också för viktiga aspekter som pedagoger bör ta hänsyn till vid val och bearbetning av texter i undervisningen. Avslutningsvis följer ett avsnitt som redogör för sagans karaktäristik och gemensamma strukturer.

Därefter följer analysen som delas in i olika kategorier vilka relaterar till karaktärernas egenskaper och beteenden såsom de framträder i sagorna samt till sagans intentioner. I diskussionen problematiseras sagans värderingar och intentioner i förhållande till skolans gemensamma värdegrund samt till det fostrandeuppdrag som i djupare mening handlar om att överföra ett kulturarv av värden.

4 Bakgrund

Den danske sagodiktaren H.C. Andersen är upphovsmannen bakom konstnsagan som är en modernare version av den traditionella folksagan. H.C. Andersens sagor utgör en väsentlig del i det nordiska kulturarvet och tillhör de mest lästa inom sagogenren. I läroplanens kursplan för ämnet svenska anges att eleverna ska ta del av ”berättande texter och poetiska texter för barn och unga från olika tider, från Sverige, Norden och övriga världen. Texter i form av skönlitteratur, lyrik, dramatik, sagor och myter som belyser människors villkor och identitets- och livsfrågor” (Skolverket, 2011:225).

Sagans historik - Folksagan

Sagan har funnits i årtusenden och har sina rötter i den muntliga berättartraditionen. Det som kännetecknar den klassiska folksagan är att dess författare är okänd. Det var på 1800-talet som de tyska bröderna Grimm började att samla in och skriva ner sagor för att bevara den så kallade folksjälen. I början av århundradet gav de ut sin första sagosamling som blev mycket populär bland barnen. Denna sagosamling spred sig sedan till övriga Europa och innehöll sagoklassiker som *Askungen* och *Snövit*. Innan dess hade synen på fantasi och barnlitteratur sett olika ut (Auraldsson, 2004).

På 1700-talet var fantasin bannlyst i den Europeiska litteraturen. Fantasi stod i kontrast till kunskaper och var rent ut av skadligt för barnens utveckling. Istället hyllades förnuftet och det var viktigt att barnen förseddes med de rätta kunskaperna. Barn skulle fostras till att frukta Gud och tuktas till lydighet och sagan skulle enbart innehålla dygd och undervisande ramsor och moraliserande berättelser. Den klassiska folksagan överlevde dock tack vare tjänstefolket som fortsatte att berätta sagor för barnen. Från början var sagan inte riktad till barnens läsekrets utan var först och främst till för de vuxna i den lägre samhällskretsen. Sagorna skulle hjälpa de fattiga att utstå den dystra verkligheten, där av sagans vanligt förekommande intrig om en undertryckt hjälte (Auraldsson, 2004).

Tack vare sagans popularitet spreds den även till andra samhällsklasser och på 1800-talet förändrades synen på barn. De ansågs nu vara ofördärvade och alltigenom rena och deras egenvärde hamnade i fokus. Man tyckte att barn skulle få utvecklas fritt och skaffa sig kunskaper från naturen. Sagorna blev viktiga för att ge näring åt barns fantasi och känsloliv (Auraldsson, 2004).

H.C. Andersen och konstsgan

Hans Christian Andersen (född 2 april 1805, död 4 augusti 1875) är en av världslitteraturens främsta sagodiktare. De var han som på 1800-talet kom att utnyttja intresset för folksagor. H.C. Andersen tog tillvara på det muntliga berättandet och använde sig av folksagans motiv i sina berättelser samtidigt som han förnyade och moderniserade genren genom att hitta på eget innehåll, hämtat från verkligheten. Den första konstsgan tog form. H.C. Andersen gav liv och själ åt alla möjliga ting och karaktärerna i hans sagor väcker känslor av både glädje och sorg. Många av sagorna speglar hans eget livsöde. Vissa har betraktat H.C. Andersen som pessimistisk och vemodig och hans sagor har ibland ansetts vara olämpliga för barn.

H.C. Andersen föddes på Fyn, i Danmark. Han växte upp i ett fattigt hem tillsammans med sin pappa som var skomakare och sin mamma som försörjde sig som tvätterska. H.C. Andersen var ett annorlunda barn som höll sig för sig själv och roade sig med att läsa böcker och åt sådant som satte fantasin i rörelse. Utöver detta intresserade han sig också för teater och skådespeleri och han hade drömmar om att bli berömd. Han kom dock att stöta på många motgångar innan hans författarkarriär. H.C. Andersen gav ut sin första sagosamling år 1835 och efter det följde en lång rad av liknande sagosamlingar. Totalt beräknas han ha skrivit över 200 sagor. Han ansåg själv att hans sagor innehöll budskap med en inneboende kvalité och lärdom som inte enbart var roande. Dessa budskap riktade sig också till vuxna. Många av H.C. Andersens sagor skildrar sociala förhållanden och visar på ett samhällskritiskt ställningstagande. Bakom pessimismen finns det ändå en positiv livshållning och en tro på det goda livets seger. Detta speglar hans eget liv som tog fart i fattigdomen för att senare nå världsberömmelse (Andersen H.C., Telegram förlag, 2013).

1. Tidigare forskning

Det finns relativt lite forskning om hur gott och ont gestaltas i H.C. Andersens sagor. Antalet pedagogiska studier om H.C. Andersens sagor är inte heller särskilt omfattande. Däremot finns det gott om teorier och studier om sagans funktion i ett pedagogiskt värdegrundsarbete och om dess fostrandesyfte.

Det finns inga tidigare kända studier som skildrar framställningen av gott och ont i sagorna: *Den fula ankungen*, *Flickan med svavelstickorna* och *Den ståndaktige*

tennsoldaten, men på det internationella forskningsinstitutet *H.C. Andersen centret* i Danmark publiceras studier som belyser värden och förhållanden mellan gott och ont i sagorna *Skuggan* och *Tummelisa*.

Skuggan handlar om en enkel man utan pengar och med låg status, samt om en rik man med hög status. Sagan skildrar en humanistisk samt en matrealistisk syn på livet, vilket är ett vanligt förekommande motiv i H.C. Andersens sagor. Jensen (1993) hävdar i sin filosofiska analys att sagan är en etisk produktion av kampen mellan gott och ont där individerna uppdelas i två makter varav den ena är god och den andra är ond. Dessa två krafter verkar i offren som blir de båda makternas representanter. Enligt Jensen framträder etiska värderingar som riktar in sig på individens positiva psykologiska värden. Sagans goda karaktär utgör en norm för vad man bör göra som människa. De värden som framträder i *Skuggan* handlar främst om rättvisa, visdom, måttfullhet och dygd. Vidare menar hon att sagan ger förståelse för hur människan bör uppföra sig i sociala relationer och sammanhang. Draga-Alexandru (1996) skriver om värden som ofta står i kontrast till varandra i H.C. Andersens sagor. Bland dessa värden nämner hon god och ond samt vacker och ful. Samtidigt som dessa står i kontrast till varandra så finns det en del samband egenskaperna emellan. Hon påpekar att den skönhet som ofta beskrivs i sagorna är av inre natur och kännetecknar den rena själen. *Tummelisa* är en karaktär som först döms för sitt utseende för att på slutet bli hyllad för sina inre egenskaper. Draga-Alexandru hävdar att kärlek och renhet är högst värderade i H.C. Andersens sagor.

De Mylius (2007) har studerat religiösa motiv i H.C. Andersens sagor, det vill säga motiv som beskriver ett religiöst fenomen eller något som är av religiös natur. Han påpekar att religion är en väsentlig del i H.C. Andersens verk. Han hävdar att sagorna avslöjar en syn på döden som en exklusivitet och intensitet. Döden förknippas även med upplysning. Många av sagorna bär på idén om att själen är odödlig och att den utvecklas genom livet men även efter döden. Sagorna skildrar en tro på ett bättre liv efter döden. Draga-Alexandru (1996) hävdar i sin analys att frälsning från onskans makt erhålls genom Guds nåd. Hon menar att denna kraft kan vända ont till gott och ge uppenbarelse om att lidande lönar sig.

Sagan utvidgar föreställningar av värderingar

Enligt pedagogiska studier är barns uppfattning av godhet splittrad och begränsad i handling i samspel med jämnåriga. Barn förknippar lydnad och att inte slåss, förolämpa eller hitta på dumheter samt att göra goda gärningar med att göra något bra. Att barn förknippar lydnad med något som är bra ger signaler om hur barn uppfattar relationen med vuxna samt om barns behov av att utvidga sina föreställningar av värderingar som framför allt rör förståelse för medkänsla och för andra människors personlighet. Detta kan enligt Fakirska (1999) realiseras genom litteraturen i en pedagogisk process.

Fakirska beskriver i sin studie (1999) hur man i ett pedagogiskt arbete utgått från H.C. Andersens sagor för att konkretisera universella moraliska värderingar för barn. Detta åstadkoms genom att utifrån sagorna klargöra bilder av godhet och genom att stimulera barnen till att definiera moraliska motsägelser i tilldelade och verkliga situationer. Enligt Fakirska (1999) erbjuder H.C. Andersens sagor moraliska budskap och gestaltar social orättvisa samt goda och dåliga beteenden. Hon menar att dessa budskap är lättåtkomliga för barn och att de ger dem förutsättningar att formas till goda samhällsmedborgare då de blir äldre. Hon menar att H.C. Andersens sagor erbjuder barn mängder av modeller för agerande och situationer som kan utöka deras föreställningar om vad som är gott och ont.

I det pedagogiska arbete som Fakirska (1999) redogör för arbetar man för att barn ska förstå sagornas budskap och hjältarnas beteende genom att läsa, analysera, dramatisera och gestalta sagornas innehåll.

Vidare beskriver Fakirska (1999) att barnen, i diskussioner, fick ta ställning till vilken karaktär de skulle vilja vara eller inte vilja vara och varför. De fick också avgöra vilka karaktärer som de ansåg vara goda och onda samt motivera varför. Ytterligare frågor som de fick besvara handlade om vilken karaktär de skulle vilja hjälpa och hur, på vilket sätt sagorna skulle sluta om de hade möjlighet att ändra slutet och hur de upplevde sagorna känslomässigt.

Som resultat av det pedagogiska arbetet menar Fakirska (1999) att barns föreställningar av godhet utvidgades och de lade till egenskaper som mod, skönhet och makt till sina tidigare uppfattningar. Barnen kunde även definiera vissa handlingar som goda även om de utfördes av en av sagans onda karaktärer. Barnens utvidgade föreställningar av vad godhet är ledde också till att de fick möjlighet att tänka över vad som är dåligt och vilka karaktärer som är dåliga och onda. Arbetet kom att utvecklas efter hand. I början drog man slutsatsen om att alla karaktärer som inte har samma egenskaper som de goda karaktärerna skulle vara dåliga. Man kom också fram till att de dåliga

karaktärerna har ett dåligt uppförande gentemot andra och ljuger, stjälar eller mördar. Därmed uppnådde man uppfattningen av att en dålig person är en person som inte kan göra någonting för att hjälpa andra. De kunde även ge exempel på hur de ville hjälpa olika karaktärer i sagan.

5 Teoretiska utgångspunkter

Sagan som pedagogiskt medel i vetenskaplig mening

Berättelser erbjuder oss mötet med människor som vi inte lärt känna i det verkliga livet. Den känsloladdade sagan förbereder oss för händelser och situationer i det verkliga livet och uppmuntrar läsaren att ta ställning till vad som är goda och onda handlingar och beteenden samt till hur man vill vara som människa. Sagor kan ses utifrån många olika perspektiv och barn kan inta flera olika positioner i relationen till en text. Tolkningarna är personliga och beror delvis på våra erfarenheter och intressen. Utifrån kunskap om detta måste pedagoger noggrant överväga hur texter ska bearbetas i undervisningen då sagor är en given del i det kulturarv som ska överföras.

Sagan som modell – om identitetsskapande och handlande

Stenson (2011) menar att litteraturen är av stor betydelse för barns identitetsutveckling. Berättelser har fungerat som ett sätt att förstå och förklara sin omgivning, sig själv och meningen med livet. Människan berättar och har berättat historier för att framställa sitt liv och sin identitet genom årtusenden. Stenson (2011) påpekar att genom att berätta och ta del av andras berättelser hjälper vi oss själva att besvara frågor om vilka vi själva är och hur vi tänker. De förser oss med modeller för identitetsskapande och handlande. I litteraturen blir det möjligt att uppleva och komma i kontakt med andra människors behov och att genomlida deras problem och livsöden. Vidare menar Stenson (2011) att litteraturen hjälper till att utveckla förmågan att leva sig in i andra människors liv och känslor även om de ligger utanför egna intressen, kunskaper och erfarenheter. Att kunna förstå världen utifrån någon annans perspektiv är viktigt för att utvecklas till demokratisk medborgare. Stenson (2011) menar att litteraturen hjälper oss att utveckla vår sociala fantasi genom att vi får se oss själva i andra situationer och tänka igenom olika beteenden och dess konsekvenser. Det är också ett sätt att föra vidare kulturarvet.

Sagens terapeutiska verkan – om identifikation, sympati och antipati

Karaktäristiskt för sagan är att den ofta är känsloladdad och kan innehålla en del skräck och hemskheter. Huruvida dessa hemskheter bör undanhållas för barn eller inte råder det delade meningar om. Bettelheim (1987), pedagog och psykolog ser på sagans hemskheter ur en positiv synvinkel och tycker inte att de bör undanhållas. Enligt hans mening så har känsloladdade sagor en terapeutisk verkan som hjälper barn att bearbeta mörkare känslor som rädsla, aggressivitet och sorg. Bettelheim (1987) menar att våra starka känslor och inre konflikter ofta förnekas i den moderna litteraturen men att barn är i behov av att komma i kontakt med dessa känslor för att kunna möta egna och andras känslor i det verkliga livet.

Bettelheim (1987) påpekar att sagan ofta innehåller tydliga kontraster och uppdelningar av olika karaktärsdrag. Den ena är god och den andre är ond, rik eller fattig, flitig eller lat. Genom att ge barn möjligheten att identifiera sig själva med sagans olika karaktärer menar Bettelheim (1987) att de lär sig att ta ställning till hur de vill vara. Han understryker dock att detta val inte grundar sig på vad som är rätt och orätt utan utifrån sympati och antipati. Barnet fattar beslut om vem de vill likna utifrån karaktärens handlingar och projicerar sig själv på denna gestalt. Detta innebär enligt Bettelheim (1987) att när barnet väljer att sympatisera med en god karaktär vars uppträdande har en god avsikt så vill barnet också vara god. Den slutliga belöningen eller det slutliga straffet som ofta drabbar den gode respektive den onde karaktären i slutet av en saga är inte det avgörande för främjandet av moralen. Det som är av betydelse är att barnen identifierar sig med och sympatiserar med den goda karaktären och genomlider dennes lidande och prövningar för att slutligen triumfera med denne när det goda handlandet får sin belöning. Då märks också att brottslighet eller onda handlingar inte lönar sig. Bettelheim (1987) ser det som nödvändigt för barns sociala och emotionella utveckling att de i litteraturen får möta situationer och känslor som också finns i det verkliga livet. Om man enbart låter barn komma i kontakt med det goda och ljusa i livet så undanhåller man att roten till det onda är människors naturliga egenskaper som själviskhet och aggressivt handlande i vrede och ångest. Bettelheim (1987) menar att detta budskap också går att finna i sagorna. Hårda strider och orättvisor i livet går inte att undvika utan måste bemötas med mod för att kunna besegras. Trots detta så hävdar Bettelheim (1987) att barnlitteraturen ofta undviker avgörande livsproblem som död eller önskan om ett evigt liv, vilket lämnar barnen i sticket. I sagan däremot så gestaltas både det goda och det onda som också går

att finna i det verkliga livet och som barn behöver bemöta, förbereda sig för samt ta ställning till.

Auraldsson (2004) ser också positivt på sagans hemskheter. Hon menar att det kan vara utvecklande att möta oro, rädsla och sorg men då i en trygg miljö. Vidare påpekar hon att sagan ger hopp om att svårigheter kan ordna upp sig och att svaga och utsatta personer kan klara sig bra. Den angriper fördomar och förmedlar respekt för den avvikande. Auraldsson (2004) anser att berättelsen är ett bra pedagogiskt redskap om man vill förmedla ett viktigt budskap, träna barn i att känna empati och för att ta ställning till moraliska dilemman. Hon menar att sagan får mening genom att man jämför personer, platser och händelser med det verkliga livet. Vidare betonar Auraldsson (2004) att sagan är en utmärkt grund för att samtala om moral. Barn kan få göra antaganden om vem som är den svaga i berättelsen, vem som är den modiga eller vem de tycker har rätt eller fel. Sådana samtal bidrar också till att eleverna får träna i att visa respekt för varandras åsikter och tankar.

Sagans intentioner – om att utveckla värden

Sagor har använts som fostrandemedel inom olika pedagogiska riktningar, däribland Waldorfskolan som inspirerats av Carlgrens (1974) uttalande om att sagor är fria från allt småaktigt moraliserande och att de istället är konstverk, djupt etiska till sin hållning. Hellsing (1963) menar att sagor tillsammans med annan konst är uppfostrandemedel som ska hjälpa barn att kunna orientera sig socialt samt att bygga upp föreställningar om önskvärda förhållningssätt till omgivningen. Vidare påpekar han att alla författare har i avsikt att leda barnet i en särskild riktning. Det kan handla om vägen till att bli en självständig och fri människa, en god kristen eller en plikttrogen arbetare. Klingberg (1972) delade tillsammans med Hellsing dessa tankar om författares målsättningar och intentioner och delade vidare in dem i fyra grupper: *politiska, religiösa, pedagogiska och sociala*. Vidare så delades de pedagogiska intentionerna in i: *didaktiska intentioner, känslö- och fantasistimulerande intentioner och behovstillfredsställande intentioner*. Sammanfattningsvis så handlar dessa intentioner om att utveckla ett moraliskt korrekt beteende och att komma i kontakt med inre krafttillgångar och känslor som glädje och trygghet för att skapa ett harmoniskt liv. Vidare framhåller Klingberg att författare med didaktiska intentioner genomför sina syften på ett konstnärligt sätt som ofta tar fantasi och känsla till hjälp men som inte utesluter kunskap och moral. Han menar att värden växer fram indirekt genom fantasin och känslan som uppstår till följd av läsning. För att kunna förstå dessa intentioner så kan kännedom om författaren och textens ursprungliga

kontext komma att behövas. Klint (2009) menar att en författares intentioner enbart går att urskilja om man känner till författaren. Om författaren är okänd så kan man istället studera syftet ur pedagogens synvinkel.

Pedagogens val av texter – om fyra aspekter

När man som pedagog väljer texter för barn så kan man utgå ifrån en metod som förespråkats av Klingberg (1972): *adaptionismetoden*. Metoden omfattas av fyra former som grundar sig på de kunskaper och erfarenheter som pedagoger tycks ha om barns intressen, erfarenheter, upplevelser och behov. Vid valet av text så tar man hänsyn till textens *stoff* som ofta berör ordförråd och motiv. Motivet måste på något vis gå att urskilja ur barnens perspektiv som grundar sig på deras egna kunskaper och erfarenheter. *Innehållet* måste också vara intressant för barnen för att de ska kunna ta till sig texten och ge mening åt den. En avgörande faktor är om barnen på något vis kan knyta an till och identifiera sig med karaktärerna i berättelsen. Enligt Klingberg (1972) så har barn oftast lättare för att engagera sig i en text där djur eller barnkaraktärer finns med. *Behovet* anses vara anknutet till stoffet. Om stoffet hjälper barnet att känna trygghet och bli mera självständigt så tar man också tillvara på deras behov. Han menar att barn exempelvis är i behov av ett ”lyckligt slut” och av en optimistisk livssyn, som bör gå före den pessimistiska. Barn bör också skyddas från delar i berättelser som kan verka hemska och skräckinjagande. Modéer (1987) instämmer inte i att barn är i behov av ett lyckligt slut utan tycker snarare att det kan vara vilseledande eftersom att verkligheten många gånger ser annorlunda ut. Hon anser också att sagans grymheter kan vara ett sätt att ta till sig världens ondska. Sagans onda karaktär kanske kan bytas ut mot en historisk person som orsakat lidande för många människor eller kanske mot kärnvapen eller något annat. Modeer (1987) menar att huvudsaken är att pedagogen lyfter ljusa föredömen och att barnen identifierar sig med och vill efterlikna det goda i sagan.

En viktig aspekt vid valet av texter är pedagogens medvetenhet. Det måste finnas ett väl genomtänkt syfte och arbetssätt då man angriper texter som kan komma att väcka starka känslor och reaktioner. Pramling Carlsson och Klarfelt (1993) menar att man som pedagog måste vara medveten om sagans karaktäristik och budskap. Det måste finnas ett klart syfte med det man gör och vad det är man vill förmedla till barnen. Det måste också skapas konkreta situationer där man låter barnen upptäcka, reflektera över och bearbeta det man vill att de ska bli medvetna om. En pedagog måste ha kunskap om metoder som hjälper barn att reflektera och begrunda sagans innehåll. Relevanta frågor måste utformas

och de ska knyta an till sagans innehåll och budskap. Det är viktigt att pedagogen förser barnen med olika uttryckssätt så att de kan förmedla sina tankar, känslor och funderingar som sagan väcker. Att kunna uttrycka tankar och känslor är viktigt vid processen för tolkande av nya intryck och lärdomar. Erfarenheter och reflektion behövs för att kunna förstå sig på känslor och andra fenomen. Det måste gå att relatera sagans innehåll till olika saker och händelser för att den ska kunna ge mening åt barnen.

Sagans episka lagar

”Det var en gång” och ”därefter så levde de lyckliga i alla sina dagar” är två karaktäristiska fraser som utmärker sagogenren. Utöver dessa finns åtskilliga strukturer, karaktärsdrag och intentioner som speglas i sagorna. Att ha kännedom om dessa regelbundenheter är enligt Holmberg och Ohlsson (2002) av stor betydelse vid tolkningsarbetet av en text.

Karaktäristik och regelbundenheter

Pramling, Carlsson och Klerfelt (1993) skriver om sagans karaktäristik. På 1900-talet uppmärksammades sagans episka lagar, det vill säga de gemensamma strukturer och drag som sagans uppbyggnad grundar sig på. Dessa lagar och regelbundenheter har visat sig gälla framförallt inom den europeiska sagokulturen. Förutom sagans klassiska inledning och avslutningsfras så är användandet av förfluten tid en av de mest grundläggande lagarna. Pramling, Carlsson och Klerfelt (1993) påpekar att sagan byggs upp i tre faser: inledning, händelseförlopp och avslutning. I inledningen presenteras karaktärer, miljö och tid. Många gånger så är tiden och platsen oidentifierbar. Sagans huvudkaraktär presenteras ofta sist i en rad andra liknande aktörer och utmärker sig genom att på ett eller annat sätt vara avvikande från mängden. Pramling, Carlsson och Klerfelt (1993) menar att det är med den här karaktären som läsaren ska sympatisera.

Hjälten och den goda moralens seger

Huvudkaraktären beskrivs oftast som en karaktär med goda intentioner och framstår som en hjälte med egenskaper som mod, uthållighet, godhet och barmhärtighet men beskrivs också ofta som misslyckad och olycksdrabbad. Pramling, Carlsson och Klerfelt (1993) påpekar att det i inledningen dyker upp en komplikation eller konflikt som måste lösas. Det kan handla om ett projekt som måste genomföras eller ett hinder som hjälten måste överkomma. Holmberg och Ohlsson (2002) påpekar några vanligt förekommande

konflikter som handlar om att huvudkaraktären ställs mot sig själv eller annan karaktär, mot samhälle eller natur. Sagans övriga karaktärer blir antingen motståndare eller medhjälpare. Kåreland (2009) beskriver sagans karaktärer som handlingsorienterade. Med det menar hon att de inte är grubblande och komplicerade utan entydiga och framåtriktade. Karaktärerna delas in i kategorier som onda och goda och deras handlingar avspeglar deras intentioner och tankar. Det som är mindre viktigt är karaktärernas betydelse som särskilda individer, fokus läggs istället på deras olika roller och funktioner. Förutom vackra prinsessor, elaka styvmödrar och goda feer så är det vanligt att sagan innehåller levande föremål och djur med mänskliga egenskaper och karaktärsdrag. Dessa sistnämnda karaktärer förekommer framförallt i konstsagorna som ofta inspireras av verkligheten och bygger på folksagens karaktäristik. Händelseförloppet som följer inledningen är avgörande för sagans handling och i slutet får hjälten sin återupprättelse. I slutet belönas den olycksdrabbade för sin rättfärdighet och sitt mod medan den onde får sitt straff och slutgiltiga dom. Kåreland (2009) framhäver att dygden och godheten alltid står som segrare i sagans slut. Hon påpekar också att sagor går att läsa på två sätt, antingen som ren underhållning eller för att ta del av dess djupare mening och moraliska underton som alltid uppmanar ett gott beteende och handlande. Pramling, Carlsson och Klerfelt (1993) påpekar att det är slutscenen som avgör en sagas moral och budskap och ofta innefattar någon form av själstillstånd. Vidare anser de att den idealistiska sagan aldrig lämnar läsaren i ovisshet om sagans budskap.

Holmberg och Ohlsson (2002) påpekar att begrepp som moral eller idé ersatts av tema inom den moderna litteraturen men påpekar samtidigt att begreppet tema kan vara för nyanserat och reduktivt eftersom att det kan ge sken av att en berättelse enbart förmedlar en enda idé. Läsaren måste vara medveten om att det kan förekomma flera olika teman i en text och att det avgörs av mottagandet och den egna tolkningen av texten. Inom sagogenren är det dominerande temat kampen mellan ont och gott. Det finns likheter mellan sagors tema och det som Holmberg och Ohlsson (2002) beskriver som *candidetemat*. Detta tema tog form i Voltaires *Candide* men har efter det kommit att beskrivas i många andra verk. Det som karaktäriserar temat är den oskyldige människans möte med omvärlden. Den oskyldiga människan påminner om sagans hjältar och tar sig framåt genom gott mod och god moral. Andra teman inom temaforskning är *kulturell tematik* som innefattar analysen av ett land eller en grupp. Inom *Corpus-tematiken* försöker man få fram en författares eller en periods centrala teman och inom den *explikativa tematiken* försöker man genom närläsning visa på ett eller flera teman i ett

speciellt verk. Holmberg och Ohlsson (2002) upprepar att det kan förekomma flera teman och olika idéer i ett och samma verk och att läsarens sätt att se på texten spelar stor roll.

Symbolik och allegori

Andra drag som kännetecknar en sagas typiska karaktär är förekomsten av ett rikt symbolspråk och allegori. Holmberg och Ohlsson (2002) menar att symbolik används för att föra samman den konkreta och abstrakta världen. Vidare påpekar de att symbolen betyder något i sig själv men samtidigt symboliserar den även något annat. Handlingar och gester kan också vara symboliska. Holmberg och Ohlsson (1992) påpekar att symboler kan vara universella men också skapade av författaren själv. Det kan förekomma särskilda symboler som gestaltar ondska, vishet eller andra fenomen och egenskaper. Holmberg och Ohlsson (2002) varnar dock för att det kan finnas en risk för övertolkning om man lägger för mycket vikt på en berättelses symboler men ibland fungerar de som en nödvändig nyckel för att öppna upp texten.

Allegori är en grekisk term som betyder att tala på annat sätt. Det är det som Kåreland (2009) associerar till när hon påpekar att en saga kan läsas på två olika sätt. Vidare beskriver Holmberg och Ohlsson (2002) en texts öppna mening som manifest och dess dolda mening som latent. Det går att förstå en berättelse på flera olika sätt beroende på hur man som läsare tolkar texten. Allegorin består ofta av personifikationer av moraliska idéer och abstrakta egenskaper. Detta kan visa sig genom att man använder personer för att gestalta exempelvis avundsjuka, ondska eller trofasthet. Allegorin kan fungera som en täckmantel åt författare då de genom en oskyldig saga egentligen avser att förmedla kritik mot makten. Holmberg och Ohlsson (2002) påpekar också att allegori är också något som skänker välbehag åt läsaren som har förmåga att avslöja sagans hemligheter. Det har funnits tider då man försökt krossa symbolismen och sökandet efter paralleller mellan det verkliga och det överkliga. Det finns flera kritiker som tycker att ett verk ska avnjutas på ett estetiskt plan och inte överanalyseras eller nödvändigtvis förknippas med verkliga företeelser.

Andra drag som är typiska för sagan är enligt Holmberg och Ohlsson (2002) upprepningar av händelser, egenskaper och enstaka formuleringar för att förstärka eller förtydliga något. Pramling, Carlsson och Klerfelt (1993) påpekar även att förekomsten av kontraster och föreningen av dessa är typisk. Genom att förena god och ond, rik och fattig eller stark och svag så ges sagan balans och harmoni. De menar att den ideala sagan aldrig lämnar läsaren i obalans. Vidare utpekar de dualismen som vanligt förekommande. Fler

än två interagerande karaktärer uppträder sällan på en och samma gång. Orsaken till det är troligen att sagan har sitt ursprung i den muntliga berättartraditionen och att det är svårt att verbalt framföra en saga som innehåller dialoger mellan många olika parter. Dualismen eller tvåtalet används också för att förstärka något. Huvudkaraktären möter ofta två björnar, två rävar eller två personer som betecknar en kontrast men tillsammans bildar en enhet.

Att tolka texter

Litteraturhistoria innehåller många olika perioder och strömningar. Forskare har haft olika uppfattningar om hur en text bör angripas för att komma åt dess mening. Den nykritiska grenen, som under lång tid dominerat litteraturvetenskapen inom pedagogiken, poängterar att ett verk är tidsberoende och att läsaren måste tränga in i författarens medvetande och idévärld för att förstå texten. Kritik kom dock senare att riktas mot dessa idéer och från slutet av 50-talet lades istället fokus på läsprocessen och läsarens betydelse vid tolkning av texter. Stanley Fish, en av denna tids ledande gestalter inom läs och litteraturforskning, ansåg att varje läsare ingår i en tolkningsgemenskap. Med det menar han att alla läsare använder sig av tolkningsstrategier som uppstått genom gemensamma värderingar, trosföreställningar och intressen (Holmberg och Ohlsson, 2002).

Stensson (2011) påpekar att då man arbetar med förståelse och tolkning av texter i en pedagogisk verksamhet är det viktigt att eleverna förses med olika strategier som gör dem till duktiga läsare. En erfaren läsare kan aktivera relevant förkunskap genom att göra kopplingar mellan texten och det verkliga livet och till egna erfarenheter. Det är också viktigt att kunna se samband och likheter mellan olika texter och mellan en text och de kunskaper och tankar man har om världen. En erfaren läsare gör tolkningar för att komma fram till textens underliggande teman. Holmberg och Ohlsson (2002) menar att vägen till förståelse av en texts djupare mening löper via analysen av ett verks konstruktion. Tolkningen handlar om att uppmärksamma vad texten betyder, och varje tolkning beror på den individuella läsarens analysarbete. Likt Stensson (2011) menar också Holmberg och Ohlsson (2002) att läsarens livserfarenheter är av avgörande betydelse för hur texten kommer att tas emot men också estetiska, religiösa, ideologiska och sociala behov har betydelse. Det är alltså viktigt att poängtera att en tolkning av en saga inte betyder att det är den slutgiltiga och sanna tolkningen. Holmberg och Ohlsson (2002) poängterar också att fokus inte bör läggas på en texts enskilda aspekter utan istället bör man som läsare se

till dess helhet och precisera det som uppfattas som textens intentioner. De påpekar att kännedomen om ett verks genre underlättar vid textanalys och tolkningsarbete.

6 Analysmetod

I analysen kommer jag att göra en närläsning av tre konstsagor författade av H.C. Andersen. Det innebär att jag med hjälp av teoretiska verktyg kommer att gå in i textens innehåll på djupet. Detta avsnitt redogör för hur analysen kommer att gå tillväga och därefter lyfts metoden fram ur ett kritiskt perspektiv.

Metod

I analysen kommer jag att titta på vilka *värderingar* som ger sig tillkänna genom att belysa de *egenskaper* och *handlingar* som i sagan utmärker – *god* och *ond*, *svag* och *stark*, *rätt* och *fel*. De värderingar som framträder sätts i relation till skolans gemensamma värdegrund och till skolans uppfostrandeuppdrag, såsom de beskrivs i *Lgr 11*, samt till FN:s allmänna förklaring av de mänskliga rättigheterna (Bilaga 1). Som underlag vid utförandet av analysen kommer jag att ta i anspråk de *episka lagar* som Pramling, Carlsson och Klerfelt (1993) beskriver samt de teorier som presenterats i bakgrunden. Analysen delas in i olika kategorier under vilka sagans värderingar och moral kommer att belysas och slutligen sättas i relation till skolans gemensamma värdegrund och skolans uppfostrandeuppdrag.

Metodkritik

Enligt Holmberg och Ohlsson (2002) grundar sig tolkningar av ett verk på egna medvetna såväl som omedvetna värderingar men också på emotionella, politiska, sociala och religiösa uppfattningar, erfarenheter och behov. För att undvika subjektivism när värderingar urskiljs och tolkas i analysen kommer jag därför att tillämpa de teorier och lagar om sagans regelbundenheter och karaktäristik som beskrivs i avsnittet *Sagans episka lagar*. Därmed minimeras risken för irrelevanta utsvävningar. Eftersom att H.C. Andersens sagor ofta tolkas ur ett symboliskt och allegoriskt perspektiv tycker jag att det är intressant att inte en annan position då jag tolkar sagorna. Jag kommer inte att lägga någon större vikt vid sagans symbolspråk då det enligt Holmberg och Ohlsson (2002) kan innebära att innehållet övertolkas. Däremot kommer jag att, med utgångspunkt i sagans

konkreta och synliga innehåll, närma mig det abstrakta vilket kommer att ge en större tillförlitlighet åt resultatet.

7 Material

Materialet består av tre konstsagor författade av H.C. Andersen. Sagorna är hämtade från sagosamlingen *H. C. Andersens bästa sagor* (1994). Sagornas originalspråk är danska men i sagosamlingen har de översatts till svenska. Språket i sagorna ligger nära originalsagornas och sagorna är inte bearbetade. Citaten i analysen är hämtade ur denna sagosamling. Nedan följer en kort beskrivning av sagornas handling.

Den ståndaktige tennsoldaten

Sagan handlar om en enbent tennsoldat som förälskar sig i en vacker och förnäm balettdansös som han tar för att vara enbent likt honom själv, eftersom att hennes ena ben inte syns i den balettposition hon står i. Han tänker att det vore en hustru åt honom men det finns ett problem. Dansösen bor i ett slott omgivet av en vacker spegeldamm med svanar gjorda av vax medan han själv trängs tillsammans med tjugofyra andra tennsoldater i en liten träask. Ett troll sätter stopp för soldatens försök att bekanta sig med henne men soldaten ger inte upp och förblir ståndaktig genom hela sagan trots att befinner sig i en situation där han är utsatt. Soldaten blir till sist kastad i elden men i askan finns hans hjärta av tenn kvar.

Den lilla flickan med svavelstickorna

Sagan handlar om en fattig flicka som försöker att få pengar till familjens levebröd genom att sälja svavelstickor inne i staden. Men flickan lyckas inte att sälja några svavelstickor och törs inte gå hem till sin pappa utan pengar. Hon är rädd för att få stryk. Händelsen utspelar sig på nyårsafton och det är kallt. Hemma är det också kallt då de bor i ett hus där vinden viner in mellan springorna. Flickan går barfota i snön för att hon har blivit av med sina skor. Hon fryser och sätter sig därför mellan två hus. Hon tänder sina stickor i hopp om att få upp värmen. I skenet av stickorna får hon olika syner av saker hon drömmer om. Hon ser en vackert utsmyckad kamin med en härlig eld som värmer så gott, men när flickan sträcker fram sina små fötter för att värma dem så slocknar lågan. Hon tänder en ny sticka och får syn på ett bord och på bordet står en genomstekt gås fylld med plommon och äpplen. Gåsen kommer fram till henne med kniv och gaffel instuckna i sig

men precis när flickan sträcker sig fram för att ta en bit så slocknar lågan. I den tredje stickans sken får hon syn på en julgran som är långt vackrare än den hon sett genom glasdörren hos den rika köpmannen i julas. I skenet av den sista stickan får hon syn på sin bortgångna mormor som är den enda som varit snäll mot flickan. Tillsammans flyger de upp till Gud där flickan befrias från ångest och hunger. Dagen efter ser de förbipasserande flickans lik, som sitter kvar mellan husen omringad en hög utbrända svavelstickor.

Den fula ankungen

Sagan handlar om en ankunge som från den dag den kom ut ur sitt ägg kom att betraktas som ful och avskyvärd. Till och med hans mamma tyckte vid första åsynen av honom att han var stor och ful i jämförelse med hans söta syskon. Inne i ankgården finns ankor av olika rang, vissa förnämre än andra och de måste man buga för. Ankungen blir diskriminerad, slagen, sparkad och biten. Han flyr ensam ut i världen och träffar på många andra karaktärer, men blir inte accepterad eller uppskattad förrän han förenas med sina lika och visar sig vara en svan.

8 Urval och avgränsningar

Valet av material för analysen grundar sig till stor del på att H.C. Andersens sagor som behandlas i analysen tillhör det urval av sagor som barn troligtvis får höra eller läsa någon gång under sin uppväxt och skolgång. Valet av just *Den fula ankungen*, *Flickan med svavelstickorna* och *Den ståndaktige tennsoldaten* grundar sig delvis på att de tillhör hans mest kända sagor men också på att det är tre känsloladdade sagor vars slut är tvetydiga. Ytterligare en faktor som påverkat mitt val är att huvudkaraktärerna är barn, djur eller föremål vilka barn enligt Klingberg (1972) har lättare att identifiera sig med. Detta blir relevant gentemot syftet eftersom att Bettelheim (1987) tillsammans med andra menar att det är genom identifikationen med sagans karaktärer som värden utvecklas.

9 Analys

I enlighet med Pramling, Carlsson och Klerfelts (1993) teori blir det tydligt att den ståndaktige tennsoldaten, flickan med svavelstickorna och den fula ankungen är sagans goda karaktärer. Det förtydligas genom sättet de presenteras på och även genom deras

karaktäristiska hjälteegenskaper som återkommer inom sagogenren. Dessa karaktärer blir alltså representanter för sagans goda moral som enligt Pramling, Carlsson och Klerfelt alltid uppmanar ett gott beteende och agerande.

De goda karaktärernas egenskaper, rättfärdiga handlingar och belöningar

Gemensamt för de goda karaktärerna i sagorna är att de i överensstämmelse med Pramling, Carlsson och Klerfelts (1993) beskrivning besitter typiska hjälteegenskaper. Det vill säga att de är misslyckade till det yttre men i det inre besitter de dygdens kvaliteter som i enlighet med den moral sagan speglar värderas högre. Karaktärerna kan liknas vid den Candide vilken Holmberg och Ohlsson (2002) beskriver som den oskyldiga människan som tar sig framåt genom gott mod och god moral. I överensstämmelse med Bettleheims (1987) teori så är det dessa karaktärer som de barn, som vill vara goda, ska projicera sig själva på. Han menar att då barnen vill efterlikna de goda karaktärerna och ha sympati med dem lär sig barnet att ta ställning till hur de själva vill vara. De egenskaper som framträder hos karaktärerna i sagan är att de lever under fattiga och enkla förhållanden och tillhör den lägre samhällsklassen. De utmärker sig genom gamla kläder och bara fötter i snö, en fysisk defekt i form av enbenthet och ett icke attraktivt utseende. De är utanför och saknar status i samhället på grund av deras olyckliga omständigheter.

Flickan befinner sig på ett ställe vid en viss tidpunkt där hon som barn inte förväntas befinna sig. Hon fryser och är hungrig men är samtidigt rädd för att gå hem till sin pappa som utsätter henne för misshandel och väljer därför att uthärda kylan. Det framgår också att flickans hem är fallfärdigt och att hon bor under bara taket. Det sprider sig en doft av mat i den kalla vinternatten men trots att det är nyårsafton så befinner sig flickan utanför denna gemenskap som finns i alla omgivande husen där fönstren lyser. Ingen ser henne och ingen har under dagen gett henne en endaste slant. Ankungen och soldaten kommer också från enkla boningar, en ask och en ankgård, där de trängs tillsammans med andra. Ankungen tvingas på grund av sitt fula avvikande utseende att fly ut i den stora världen, ensam, för att slippa undan den kränkande behandling som han utsätts för på gården. Men vart han än kommer så blir han inte accepterad för den han är. Soldaten förälskar sig i en vacker flicka från den högre samhällsklassen. Dock inte på grund av hennes samhällsstatus utan för att han tar henne för att vara enbent likt honom själv när hon står i balettposition utanför det vackra slottet. Han förundras av hennes ståndaktighet men ett troll kastar ut honom då han försöker närma sig dansösen och i världen utanför utsätts han för provningar. De tre karaktärerna har en önskan om kärlek,

acceptans, värme, mat och trygghet men de står i konflikt med samhället vilket är en vanligt förekommande konflikt inom sagogenren enligt Holmberg och Ohlsson (2002). De menar också att sagans vanligaste tema är kampen mellan gott och ont, och att de karaktärer som utgör hinder för sagans hjältar att nå sin önskan tillsammans bildar en ond motståndarsida. Detta förstärker att flickan, ankungen och soldaten blir representanter för ett eftersträvansvärt beteende.

Flickan, ankungen och soldaten får lida till följd av andra karaktärers onda handlingar men de visar inga tecken på missnöje trots att de är olyckliga och känner sorg. De gör inte uppror och är inte stridslystna utan trots lidande och orättvis behandling så visar de uthållighet, mod, inre styrka och trofasthet. De uppskattar det lilla, ger inte igen, tiger, hårdar ut, lyder, underordnar sig och strävar inte emot. Flickan skulle kunna göra ett försök att ta till mer drastiska åtgärder för att överleva, eller åtminstone kasta snöbollar på fönstren eller böna och be om att få bli insläppt i värmen. Hon gör inte det och visar heller inga tecken på aggressivitet eller hämndlystenhet när hon blir bestulen på sina skor. Hon verkar knappt reagera. Flickan förblir tyst och kuvad liksom ankungen och soldaten som bemöter hot och trakasserier med tystnad. Soldaten förmår sig inte ens att höja rösten då hans eget liv är i fara, vilket visar sig när tjänsteflickan springer ut för att leta efter honom då han fallit ut genom fönstret men ändå inte skriker:

Om tennsoldaten hade ropat: "Här är jag!", hade de nog hittat honom, men han tyckte att det var opassande att skrika högt, eftersom han var i uniform. (s.32)

Han vet också att hans hem inte duger åt den vackra dansösen och nöjer sig därför med att betrakta henne på avstånd trots att hans vilja och begär säger något annat. Ankungen antyder flera gånger att han inte har några stora förväntningar på livet men att han skulle vara nöjd med det minsta lilla:

Den stackarn! Han tänkte inte alls på att gifta sig, och han var nöjd, om han bara fick ligga i vassen och dricka lite dyvatten. (s.72)

Förutom dessa minimala pretentioner uttrycker han sig som att det vore en ära att få bli dödad av de vackra svanarna. Han tiger också när han blir förbjuden att ha en mening, trots att han egentligen tycker att alla har rätt att ha sina åsikter.

Trots karaktärernas upplevelse av orättvisa, kränkande behandling, utanförskap och diskriminering är de artiga, korrekta och rättfärdiga. De vet sin plats men de visar ändå att det finns en avlägsen önskan till ett bättre liv där de blir accepterade, fria, sedda och

befriade från lidande. Det finns en vilja att ingå i gemenskapen men också en tro och ett hopp om att deras uthärdande ska löna sig. De avundas dock inte de människor som har det bra enligt samhällets sätt att se. De blir heller aldrig högfärdiga eller stolta när de belönas för sin rättfärdighet. Ankungen menar att ett gott hjärta inte känner till högmod:

Han var alltför lycklig men rakt inte högfärdig, ty ett gott hjärta känner inte till högmod. (s.77)

Inte heller soldaten blir stolt då han återvänder helskinnad efter en omtumlande färd. Flickan, soldaten och ankungen visar tacksamhet för sitt lidande. De är alltså medgörliga, underkuvade, ödmjuka och tacksamma. Som Kåreland (2009) påpekar delas karaktärerna in i onda och goda och deras handlingar avspeglar deras intentioner och tankar. Karaktärernas uthållighet, inre styrka och underordning gör dem goda. Kåreland menar också att det är godheten som segrar i slutet. Trots att sagornas slut är sorgliga så framgår de i positiv anda och karaktärerna belönas för sin godhet. Flickan går in i en nyårsglädje och det är en glädje som de andra inte ens har förmåga till att föreställa sig. Soldatens hjärta är oövervinnligt och består trots att hans kropp smälter bort i eldens lågor och den fula ankungen visar sig vara vacker. Enligt Bettelheim (1987) triumferar barnet med hjälten i slutet och får även ta del av denna belöning. Belöningen som karaktärerna i sagorna når i slutet är döden i två av fallen, och återupprättelse i det tredje. Återupprättelsen handlar dock inte om att ankungen accepteras för den han är utan att man, efter att han tappert har uthärdat lidande, inser att han var någon annan. Man inser att han är bättre än vad både omgivningen och ankan själv trodde, trots att han föddes i ankgården. Ankungen själv hade aldrig kunnat drömma om en sådan återupprättelse då han var den fula ankungen. Enligt Bettelheim (1987) är det just genom mod som orättvisor måste bemötas för att kunna besegras. Hemskheter som död framhåller han dessutom som något positivt som förbereder barn för det verkliga livet.

De onda karaktärernas egenskaper, felaktiga handlingar och straff

Gemensamt för de onda karaktärerna är att de utgör ett motstånd och visar en fientlighet mot de goda karaktärerna och dessa onda motståndare orsakar död åt två av sagans karaktärer. Detta avslöjar enligt Bettelheim (1987) en sanning som hjälper barn att förstå att roten till det onda är självishet och aggressivt handlande, vilket bör undvikas. Vidare menar han att genom att hysa antipati för motståndarna väljer barn att inte vilja efterlikna dessa karaktärer. Det som utmärker de onda motståndarna i sagorna är att de har hög status och att de är accepterade i samhället. De onda karaktärerna ingår i en slags

gemenskap som utesluter de goda karaktärerna och de har det gott ställt ekonomiskt och utmärker sig genom yttre tillgångar som fysisk skönhet, vackra kläder, boningar eller andra ägodelar. Kontrasten mellan rik och fattig, materialism och humanism framkommer i soldatens tankar:

-Det vore en hustru för mig! tänkte han. Men hon är mycket förnäm. Hon bor i ett slott, och jag har bara en ask, och den är vi tjugofem om. Det är inget ställe för henne. (s.31)

Citatet speglar soldatens tankar om sig själv såväl som det ger en beskrivning av flickan och klasskillnaden dem emellan. En del av sagans karaktärer blir automatiskt dömda till att vara anhängare av motståndarsidan enbart genom deras yttre egenskaper eller högre rang. Det framgår indirekt att den rike köpmannen, vars julgran flickan enbart fick beskåda genom skyltfönstret, tillhör motståndarsidan på grund av hans förmögenhet.

Motståndarna framstår som förblindade, elaka, aggressiva, maktmissbrukare, fientliga, utan empati, överlägsna, fega, passiva, själviska, trolösa, hårda, hatiska och odemokratiska. Dessa onda människor förblir ostraffade i samhället. Pojken som stjal blir ostraffad, likaså trollet som orsakar soldatens död, pappan som misshandlar flickan och alla de karaktärer som utsätter ankungen för fysiskt och psykiskt våld. Ingen sätter stopp för orättvisorna som pågår och ingen ropar efter förändring. Det blir ingen rättegång eller fängelsestraff för de som misshandlar eller diskriminerar utan moralen tyder på att de kommer att få sitt straff först då de går döden till mötes. Det antyds när den lilla dansösen går upp i rök och kvarstår som en förkolnad paljett. I de andra två sagorna förblir, tillsynes, motståndarna ostraffade medan de svaga, försvinner ur samhället. Dessa tre sagor bekräftar inte Bettelheims teori om att slutet på sagorna talar om att brott och onda handlingar och avsikter inte lönar sig.

Moral – Håll ut! Det ordnar sig när du är död!

Hellsing (1963) menar att sagor är uppfostrandemedel som hjälper barn att bygga upp önskvärda förhållningssätt till omgivningen. Moralerna som framträder i de tre sagorna är att det är fel att döma efter utseende och att det är vem du är på insidan som räknas. Det är de inre egenskaperna som ger lön för mödan i slutänden. Sagorna skildrar en humanistisk respektive en matrealistisk syn på livet där den humanistiska framstår som den rätta vägen. Det är viktigare att vara rättfärdig än att vara rik. Sagornas slutscener betonar också att livet efter döden är viktigare och mer eftersträvansvärt än jordelivet. Enligt Pramling, Carlsson och Klerfelt (1993) är detta vanligt förekommande

själstillstånd avgörande för sagans moral och mening. Sagorna betonar vikten av att vara en god människa som uthärdar lidande och nedtonar betydelsen av att ha det gott ställt enligt samhällets sätt att se. Den som är svag i samhället kommer att bli stark men den starke kommer att förgås. Håll ut! Det ordnar det sig när du är död. Det går dock att uttyda en dubbelmoral i detta övergripande budskap. Samtidigt som moralen tyder på att det yttre inte säger något om det inre så finns det ett samband mellan att vara rik, vacker och ond eller mellan att vara fattig, ful och god. Detta samband konstaterar Alexandru (1996) även i sagan om *Tummelisa*. Dansösen som soldaten förälskar sig i bär vackra kläder och bor i ett vackert slott men förblir passiv genom hela sagan. Detta motsäger Kårelands (2009) utlåtande om att karaktärernas handlingar alltid speglar deras intentioner och tankar. Dansösen blir dömd trots att hon enbart stått i balettposition genom hela berättelsen.

Religiösa intentioner – den svage ska bli stark

Klingberg (1972) delar in författares intentioner i fyra grupper där en av dem benämns religiösa intentioner. Intentionerna har i avsikt att utveckla ett moraliskt korrekt beteende. De Mylius (2007) menar att religionen är en väsentlig del i H.C. Andersens sagor vilket visar sig genom att moralen som framgår i sagorna speglar religiösa avsikter. Att det är den kristna tron som speglas går att antyda då jul nämns i samband med julgran vilket i sin tur kan kopplas till julfirande:

Jag vet, att du är borta, när svavelsticken slocknar, borta liksom den varma kaminen, den härliga gåssteken och den stora, vackra julgranen! (s.279)

Det framträder flera kristna motiv som kan kopplas till flertalet bibliska ord. Bibeln säger bland annat att ”den som upphöjer sig skall bli förödmjukad, men den som ödmjukar sig skall bli upphöjd”, ”människor ser till det yttre, men Herren ser till hjärtat”, och ”akta er för allt habegär”. ”En människas liv beror inte av överflöd på ägodelar”. Dessa bibelverser går att koppla till karaktärernas egenskaper, handlingar och tankar som beskrivits ovan samt till de budskap som framträder. Det finns ytterligare bibelverser som sagorna går att knyta an till. Den fattiga flickan tvingas utstå kyla och hunger tills döden slutligen befriar henne från detta. Sagan antyder att själen är odödlig och att den lever vidare efter döden: ”När en stjärna faller stiger en själ upp till Gud” (s.279). Detta visar sig också konkret genom att flickan får komma hem till Gud och all den härlighet som finns i himmelriket:

Mormor hade aldrig förr varit så vacker, så stor - hon lyfte opp den lilla flickan på sin arm, och i glans och glädje flög de så högt, så högt. Och det fanns ingen köld, ingen hunger, ingen ångest - de var hos Gud. (s.279)

Denna kraft av nåd och befrielse beskriver Draga-Alexandru (1996) som frälsning från ondskans makt och att ont blir till gott genom att lidande lönar sig. Döden blir här en exklusivitet och flickans goda själ är odödlig. De stiger upp till Gud, flickan och hennes mormor beger sig alltså mot himmelen. De andra människorna, som betraktas som onda, verkar gå näst intill oberörda förbi flickans lik, dagen efter nyårsafton.

Hon har velat värma sig, sa man. Ingen visste, hur mycket vackert hon hade sett, i vilken glans hon med gamla mormor hade gått in i nyårsglädjen. (s.77)

De onda människorna har ingen aning om vilken fantastisk nyårsglädje som flickan gått in i. Att materialism straffar sig gestaltas även då den vackra och mycket förnäma dansösen brinner upp i eldens lågor. De goda karaktärerna bemöter orättvisor med tystnad och finner sig i sin plats som underkuvade. Dessa fenomen kan sättas i samband med bibelns utlåtande om att ”det är svårare för en rik man att komma in i himmelriket än vad det är för en kamel att komma igenom ett nålsöga” eller ”underordna er varandra i Kristi fruktan”, ”när någon slår dig på den högra kinden, så vänd honom den andra till” och ”tala är silver, tiga är guld”. Ankungens tacksamhet gentemot allt vad han har fått utstå kan knytas an till ”jag gläds åt svaghet, förolämpningar, svårigheter, förföljelser och nöd när det är för Kristi skull. Ty när jag är svag, då är jag stark.” På slutet konstaterar ankungen att det inte gör någonting att vara förr i ankgården om man legat i ett svanägg:

Han kände sig riktigt glad över all den nåd han hade fått lida och alla de umbäranden han fått utstå. Nu förstod han att uppskatta sin lycka, all den härlighet, som hälsade honom. (s.77)

Han påpekar också att denna lycka är så stor att han aldrig hade kunnat drömma om den när han var den fula ankungen. Kontrasten mellan fattig och rik och god och ond som förtydligas i sagornas slutscener kan kopplas till versen ”vad har väl rättfärdighet med orättfärdighet att göra? Eller vad har ljus gemensamt med mörker?” Detta framkommer också i slutscenen med soldaten som undkommer eldens lågor tack vare att han hade utvecklat en inre styrka, skönhet och kärlek medan flickan som ägnat sitt liv åt materialism blir dömd därefter:

Då smälte tennsoldaten till en klump, och när tjänsteflickan nästa dag tog ut askan, fann hon honom som ett litet tennhjärta. Av dansösen däremot fanns bara stjärnan kvar. Och den var alldeles svartbränd. (s.34)

Sagorna delar in karaktärerna i goda och onda människor och det förtydligas i denna sagas slut. Det går att ana paralleller mellan dessa händelser och himmel och helvete, såsom de beskrivs i den kristna tron.

Upproriska intentioner – men underkuvade hjältar

Sagorna i studien skildrar ett orättvist samhälle. Trots att karaktärerna är underordnade och inte upproriska så kan sagorna i sig tänkas vara ett uppror mot ett samhälle där jämlikhet och solidaritet inte existerar och den enda ljuspunkt som de utsatta kan förvänta sig är ett bättre liv efter döden. Det framkommer på flera ställen i sagorna att de goda karaktärerna är medvetna om sin ställning som underordnade och finner sig i den, men de visar samtidigt att högre samhällsmakter inte skrämmer dem. Det framkommer när soldaten möter trollet som hotar om konsekvenser om han inte släpper blicken från dansösen:

Nu slog klockan tolv och pang! Så sprang locket upp på snusdosan. Men det fanns inget snus i den, nej, bara ett litet svart troll. Se, det var ett konststycke! – Tennsoldat! Sade trollet. Håll dina ögon i styr. Men tennsoldaten låtsades, som han ingenting hade hört. - Ja, vänta till imorgon! sade trollet. (s.32)

Här beskrivs den högre makten i termer av litet, svart, troll och konststycke. Soldaten hör vad trollet säger, men han låtsas att han inte hör. Det speglar en viss nonchalans och modighet hos soldaten som är ståndaktig men ytterst mån om att ha rätten på sin sida. Råttan som kräver att få se soldatens pass beskrivs som obehaglig: ”Usch, vad hon skar tänder och ropade år stickor och strån”(s.33), men soldaten fortsatte rakryggad färden genom kanalen, med geväret under armen. Med tanke på att H.C. Andersen växte upp i fattigdom kan man i överrensstämmelse med Hellsings (1963) uttalande se författarens egna målsättningar och intentioner vilka i detta fall skulle kunna tänkas vara att ge uttryck för de orättvisor som drabbat författaren själv under hans uppväxt men också att förmedla det hopp han hållit fast vid i svåra tider. Dessa samband blir endast förståeliga om man har kännedom om författaren.

Enligt Holmberg och Ohlsson (2002) använder författare ofta sig av allegorier som täckmantel då de egentligen vill förmedla kritik mot makten eller då de vill gestalta

moraliska idéer. Sagorna speglar ett orättvist samhälle och ett missnöje emot detta och de rika eller lyckade människor som tillsammans bildar en gemenskap som enbart verkar vara intresserad av yttre egenskaper och rikedomar. Andersen använder sig av fattiga, avvikande och enligt samhällets sätt att se, misslyckade människor för att personifiera moraliska idéer och eftersträvansvärda egenskaper. Han använder Gud som högste domare. Han väcker hopp hos de svaga och utsatta om att det finns en mycket bättre värld som väntar dessa, tack vare deras rättfärdighet. Detta stämmer överens med sagans ursprungliga syfte som enligt Auraldsson (2004) gick ut på att hjälpa de fattiga att utstå den dystra verkligheten. Sagorna i sig kan alltså tolkas som ett uppror mot det rådande samhället men sagans undertryckta hjältar förblir kuvade och utstår lidande för att belönas i ett annat liv.

Fördomar och faktum – misslyckad och ful, ett moraliskt föredöme

I enlighet med Auraldsson (2004) angriper sagor fördomar och förmedlar respekt för den avvikande men samtidigt kan sagor förmedla fördomar vilket visar sig i den här analysen. De främsta övergripande fördomarna som förmedlas är att alla fula, handikappade eller fattiga är goda människor med goda avsikter medan alla rika, mäktiga, vackra och välanpassade är onda människor med onda avsikter. Detta stämmer överens med Alexandrus (1996) påpekande om att skönhet ofta är av inre natur i sagorna och att det finns ett samband mellan yttre defekter och inre kvaliteter. Detta är ett vanligt förekommande motiv i H.C. Andersens sagor som värderar renhet, kärlek och dygd högre än yttre skönhet och materialism. Samtidigt som sagans moral är att de är de inre egenskaperna som räknas så bekräftar detta samtidigt att man är misslyckad om man är handikappad, fattig, eller fysiskt oattraktiv eftersom att det är just därför dessa karaktärer är annorlunda, olycksdrabbade och avvikande från samhället. Det förmedlar föreställningar om att dessa människor kan förvänta sig återupprättelse först efter döden eller då de mot alla odds förändras till det bättre, det vill säga får en högre ställning i samhället. En annan fördom som framträder direkt i berättelsen om den fula ankungen är: "Hon är av spansk börd och det är därför hon är så tjock."(s.71)

Enligt Holmberg och Ohlsson (2002) är föreningar av kontraster såsom rik och fattig eller god och ond ett typiskt drag inom sagogenren. I de tre sagorna går det att urskilja en önskan om att förena fattig och rik. Det eftersträvansvärda är egentligen att vara av högre rang. Det är med beundran som soldaten ser på dansösen och ankungen på svanarna:

Aldrig hade ankungen sett så vackra fåglar! [...] O, han kunde inte glömma de vackra fåglarna, de lyckliga fåglarna. [...] Han visste inte vad fåglarna hette, inte vart de flög, men ändå älskade han dem som han aldrig hade älskat någon. (s.75)

Ankungen beundrar de vackra svanarna och blir överväldigad när han senare visar sig vara en av dem. I denna gestaltning blir budskapet lite komplext och skiljer sig från de andra sagorna genom att ankungen når sin seger genom att bli vacker till sitt yttre. Här kan man tänka sig att H.C. Andersen använder svanarna för att symbolisera en gudomlig, själslig renhet istället för yttre skönhet och materialism. Ankungen genomgår en själslig utveckling likt den De Mylius (2007) beskriver. Dock går det att uttyda en längtan och önskan att få vara någon annan, vacker och stor i världen. Ankungen ser på sina lika med ett visst förakt då han hävdar att han hellre skulle låta sig dödas av svanarna än av pigan, hönsen eller ankorna i ankgården. Likaså flickan önskar egentligen att hon hade allt det där som de rika har och det är detta hon drömmer om då hon befinner sig i ett tillstånd mellan liv och död. Soldaten önskar ingå äktenskap med en flicka av högre rang. Sluten konstaterar dock att det inte är möjligt att förena humanist och materialist, fattig och rik eller god och ond, utan de är av två olika slag som väntar olika öden.

Mänskliga rättigheter

Sagorna speglar brott mot de mänskliga rättigheterna. Det är den onda motståndarsidan som berövar de utsatta, goda hjältarna deras rättigheter vilket enligt Bettelheims (1987) teori talar om för läsaren att det är fel att strida mot de mänskliga rättigheterna. Det förekommer bland annat diskriminering, misshandel, stöld, social otrygghet och brott mot människans rätt till frihet, yttrandefrihet, att träffa vem man vill, mat och husrum, omvårdnad eller att färdas hur man vill. Inget av dessa brott åtgärdas i slutet av sagorna utan istället drabbas de utsatta som en konsekvens av dessa brott, sett ur ett samhällsperspektiv. Ur ett religiöst perspektiv når de till slut den högsta vinsten som ingen kan ta ifrån dem.

10 Diskussion

Värdegrunden kontra fostrandeuppdraget

Analysen visar att det inte är en självklarhet att de värden som överförs genom vårt kulturarv stämmer överens med de värden som anges i den gemensamma värdegrunden som beskrivs i *läroplanen för grundskola, förskoleklass och fritidshem 2011* (Skolverket, 2011). Ändå säger läroplanen att fostran i djupare mening handlar om att just överföra ett kulturarv där värden uppges vara en del. Läroplanen säger också att fostran handlar om att utveckla tolerans och rättskänsla och därför blir det aktuellt att ifrågasätta om skolans pedagoger ska uppfostra eleverna till att uthärda diskriminering och kränkande behandling, likt den tolerans och moral sagorna uppmanar. Till den gemensamma värdegrund vi har idag säger att all diskriminering och kränkande behandling aktivt ska motverkas. Den säger inte att de utsatta ska härda ut och finna sig i sin roll som underkastade för att få belöning efter döden. Den framhäver istället alla människors lika värde, jämlikhet och rätt till ett liv i trygghet och frihet, solidaritet med svaga och utsatta samt respekt för de mänskliga rättigheterna. I sagorna handlar inte den slutliga återupprättelsen om att dessa värden uppfylls och att karaktärerna får leva ett värdigt liv i ett rättvist samhälle. Istället belönas de snarare för att de stått ut med att leva i ett orättvist samhälle, och dessutom utan att göra uppror eller att visa missnöje.

Sagorna konstaterar orättvisor och skillnader mellan människor och livsvillkor men ger varken förslag på eller hopp om förändring. Sagens goda hjältar är enligt Kåreland (2009) föredömen för ett gott beteende och handlande. Enligt min tolkning av de tre sagorna skulle det innebära att det är föredömligt att *tiga, underkasta sig, härda ut i lidande, inte säga ifrån, inte visa missmod, eller vara stolt eller högmodig, vända andra kinden till* och just därför belönas de, efter döden. Det ger hopp om att underlåtenhet kommer att belönas, men i ett annat liv. Håll ut! Det ordnar sig när du är död. Det här är ingen uppmuntran men utlåtandet som grundar sig på min tolkning av sagens moral tyder på att man behöver arbeta med sagan i skolan. Sagan bör inte utgöra en manual för hur livet ska levas men däremot kan den ligga till grund för diskussioner i den pedagogiska verksamheten.

Sagorna visar alltså att den om är *svag* enligt samhällets sätt att se inte har något gott att förvänta sig i det här livet. Men också att den som är *stark* i samhället kommer att straffas av Gud men förbli icke konfronterad på jorden. All materialism bojkottas. Sagan visar barn vad som är rätt och fel men påpekar också att de kan skapa fördomar. Samtidigt

som att alla människor som har ett avvikande utseende eller är utsatta skulle vara *goda* framstår de vackra och rika människorna som *onda*. Det framgår också ett samband mellan att vara handikappad, oattraktiv, fattig och misslyckad. Det finns också ett samband mellan att vara vacker, rik och lyckad. Moralen är alltså inte enbart bunden till karaktärernas handlingar utan även till deras yttre *egenskaper* och omständigheter. De goda karaktärerna som enligt Hellsing (1963) ska visa på goda förhållningssätt till omgivningen förblir underordnade och förhållandevis *passiva* och den verkliga hjälten som borde rycka in och hjälpa de fattiga och ta itu med dem som behandlar andra orättvist eller som visar empati för de utsatta verkar inte finnas, förutom eventuellt Gud. Modéer (1987) menar att det är viktigt att pedagogen lyfter bra föredömen så att barnen kan identifiera sig med dessa och det goda i sagan, men i resultatet av analysen ser vi att det goda beteendet som uppmuntras i sagorna inte självfallet stämmer in med de värden vi eftersträvar idag. Sagan visar ett visst ideal som måste levas upp till för att bli accepterad i samhället, och på ett annat för att välkomnas in i himmelriket. Det blir tydligt att det inte går att vara både och, vilket kan uppfattas som en bekräftelse av att människor inte är *lika värde*. Karaktärerna har inget *egenvärde*, utan värdet beror helt på yttre såväl som inre egenskaper och omständigheter.

Att sagans moral präglas av den kristna tron utgör ytterligare en skarv mellan värdena, såsom de anges i värdegrunden, och de fostrandeuppdrag, såsom det beskrivs i läroplanen. Fostran ska ske i överensstämmelse med kristen etik och handlar om att överföra värden i vårt kulturarv men undervisningen ska samtidigt vara icke-konfessionell. Fostran ska ske i överensstämmelse med västerländsk humanism men sagornas moral tyder inte på *människors lika värde* eller *solidaritet med svaga och utsatta* vilka är några av de värden som eleverna ska utveckla.

Det är inte svårt att förstå vem det är synd om i sagan, och uppdelningarna av människor är inte irrelevant i förhållande till det samhälle vi lever i idag. Enligt Pramling, Carlsson och Klerfelt (1993) är det nödvändigt att sagans innehåll går att knyta an till verkliga händelser för att den ska ge mening åt barnen och Bettelheim (1987) ser det som en nödvändighet att barn får förbereda sig på gott och ont som går att möta i den riktiga världen. Jag anser att sagornas innehåll går att knyta an till händelser i det verkliga livet. I sagorna är livsvillkoren olika beroende på om man är rik eller fattig, vacker eller ful, lyckad eller misslyckad, samt god eller ond. Dessa indelningar och samband går definitivt att se även i dagens samhälle, i världen och i skolan. I skolan skiljer man bland annat på svaga och starka elever, elever med utbildade och outbildade föräldrar, svenskar och

invandrare och lärare och elever. Enligt Bettelheim (1987) lär sig barn att ta ställning till hur de själva vill vara genom att projicera sig själva på en karaktär. Valet grundar sig inte på rätt och orätt utan på känslan av empati eller antipati för karaktärerna.

Jag ställer mig tvivlande till om empati verkligen går att utveckla genom att känna med sagans utsatta karaktärer. Enligt Stensson (2011) skulle elever träna den empatiska förmågan och utvecklas till demokratiska medborgare genom att leva sig in i karaktärernas situationer och genom att se världen ur någon annans perspektiv. Klingberg (1972) menar att värden växer fram indirekt till följd av känslor och tankar som uppstår kring läsningen. Enligt den pedagogiska studie som Fakirska (1999) beskriver, resulterar arbetet med sagorna i att barns föreställningar om godhet utvidgas. I enlighet med min tolkning av de tre sagorna är framställningen av god och ond komplex och tolkningen av godhet och ondska behöver inte självfallet resultera i att barn utvecklar föreställningarna om godhet och ondska som stämmer överens med skolans värdegrund. Min tolkning av sagorna tyder snarare på motsatsen eftersom att de förstärker skillnader mellan människor istället för att kasta ljus på människors egenvärde och lika värde. Återigen tyder det på att det pedagogiska arbetet med sagor är viktigt för att barn ska utveckla värden som stämmer överens med skolans gemensamma värdegrund. Barn behöver vägledning och hjälp i tolkningsarbetet av sagor för att förstå sagorna på ett sätt som uppmuntrar solidaritet med svaga och utsatta och förståelse för människors lika värde. Jag säger inte emot att sagor kan hjälpa elever att utveckla sin empatiska förmåga om sagorna bearbetas i ett pedagogiska arbete, men däremot vill jag understryka att pedagoger bör välja texter utifrån kunskap och medvetenhet om att framställningen av gott och ont är komplex i förhållande till sagans enkla struktur och karaktäristik.

Jag anser samtidigt att det finns betydligt större och mer avgörande faktorer som utgör förmågan att känna empati eller för att utvecklas till demokratiska medborgare än att lära sig att tycka synd om en ensam, fattig flicka som fryser ihjäl en nyårsafton. Det är inte svårt att förstå att det är synd om henne och inte om pappan som slår henne. Det som blir svårt att förstå är varför hon belönas. Enligt min tolkning av sagan kan belöningen bero på att hon uthärdar lidande utan att vara motsträvig, missnöjd eller upprorisk. Som pedagog bör man tänka över hur man ska angripa ett sådant problem då man använder sagan som grund för diskussioner. Jag ifrågasätter betydelsen av den empatiska förmågan, som teorier hävdar utvecklas genom sagor, så länge denna förmåga inte omsätts i handling i praktiken. Som pedagog bör man fråga sig varför vi ska uppmuntra våra elever till att tycka synd om ankungen, flickan och soldaten. Ur ett vidare perspektiv så innebär det

också att man sätter punkt och bekräftar dem som misslyckade istället för att peka på att det inte är dem som individer det är synd om utan att det är omständigheterna som inte ger dem förutsättningar till ett värdigt liv, vilket i sin tur gör dessa individer svaga och utsatta. Annars kan fördomar om vem som är svag och stark och god och ond skapas som i sin tur kan komma att innebära kränkande kategoriseringar av elever. Vi bör också vara medvetna om de värderingar som framträder som eftersträvansvärda och sätta dem i förhållande till skolans gemensamma värdegrund. I läroplanen framgår det att fostran i djupare mening handlar om att överföra ett kulturarv, där värden anges vara en del i detta. Samtidigt ska skolan uppfostra eleverna till demokratiska medborgare genom att utveckla de värden som anges i skolans gemensamma värdegrund. I enlighet med min tolkning av läroplanen framgår det som att de värden som förs över genom vårt kulturarv stämmer överens med de värderingar som anges i skolans gemensamma värdegrund. I enlighet med min tolkning av sagorna är det inte en självklarhet att dessa båda uppdrag som anges i läroplanen skulle gå hand i hand då framställningen av god och ond och rätt och fel är komplex och tolkningar går att göra ur många olika perspektiv.

Det krävs därför noggranna förberedelser och didaktiska överväganden av lärare när de arbetar med texter i undervisningen. Det måste finnas ett välgenomtänkt syfte och pedagogen måste hjälpa eleverna att bearbeta och att ställa frågor kring textens innehåll, utifrån syftet. Vi måste också vara medvetna om att sagorna inte bara förmedlar värderingar och moral utan de värderingar vi redan har kommer att bidra till hur sagorna kommer att tolkas. Holmberg och Ohlsson (2002) menar att alla ingår i en tolkningsgemenskap som uppstått av gemensamma värderingar, trosföreställningar och intressen. Det är inte lätt att angripa värdegrundsfrågor, framförallt inte i en mångkulturell skola där uppfattningar om vad som är rätt och fel kan variera. Däremot kan pedagoger i enlighet med Auraldsson (2004) använda sagor som underlag för samtal om moral och för att ta ställning till moraliska dilemman. Pedagoger kan ställa frågor om innehållet och barnen får ge uttryck för sina åsikter och ta del av samt träna på att respektera andras tankar och åsikter. Detta är ett sätt att utveckla nya tolkningsgemenskaper som grundar sig på de värden som beskrivs i läroplanens gemensamma värdegrund.

Referenser

Allmänna råd från socialstyrelsen 1987:3 (1992): Pedagogiskt program för förskolan. Stockholm: Socialstyrelsen

Andersen, H C (2013). Sagor av H. C. Andersen [Elektronisk resurs]. Telegram Förlag

Andersen, H. C. (1994). H. C. Andersens bästa sagor. Stockholm: Klassikerförl.

Auraldsson, Kerstin (red.) (2004). Börja berätta!: om sagor och berättande samt sagotips i olika genrer. 3., omarb. uppl. Lund: Bibliotekstjänst

Bettelheim, B. (1987). Sagans förtrollade värld: folksagornas innebörd och betydelse. ([Nyutg.]). Stockholm: Norstedt.

Carlgren, F. (1974): Fostran för frihet. En bok om waldorfpedagogik. Stockholm: Bonniers

De Mylius Johan: ” Religious Views in Hans Christian Andersen’s Works – and their Literary Implications”. University of Southern Denmark Orbis Litterarum 62:1 23–38, 2007. Printed in Singapore.

Draga-Alexandru Maria Sabina: "Contrastive Values in Hans Christian Andersen's Fantastic Stories" , In: Johan de Mylius, Aage Jørgensen and Viggo Hjørnager Pedersen (ed.): Hans Christian Andersen. A Poet in Time. Papers from the Second International Hans Christian Andersen Conference 29 July to 2 August 1996. The Hans Christian Andersen Center, Odense University, Odense University Press. 576 pages, Odense, Denmark 1999.

Fakirska, Jodanka. Andersen, Moral Values and the Children’s Ideas for Good. In Hans Christian Andersen: A Poet in Time, edited by Johan de Mylius, Aage Jørgensen, and Viggo Hjørnager Pedersen. Odense DK: Hans Christian Andersen Center, Odense University/Odense University Press, 1999.

Hellsing, Lennart (1963). Tankar om barnlitteraturen. Stockholm: Rabén & Sjögren

Holmberg, Claes-Göran. & Ohlsson, Anders (2002). Epikanalys en introduktion. Enskede: TPB

Jensen, Inger Lise: "Skyggen" - en analyse af forholdet mellem godt og ondt", pp. 406-09 i Johan de Mylius, Aage Jørgensen & Viggo Hjørnager Pedersen (red.): Andersen og Verden. Indlæg fra den første internationale H. C. Andersen-konference, 25.-31. august 1991. Udgivet af H. C. Andersen-Centret, Odense Universitet. Odense Universitetsforlag, Odense 1993.

Klingberg, Göte (1972). Barnlitteraturforskning: en introduktion. Stockholm: Almqvist & Wiksell

Kåreland, Lena (2009). Barnboken i samhället. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011. (2011). Stockholm: Skolverket. Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2575>

Magnusson Klint, Anna – Greta (2009). Sagans möjlighet och mening. En pedagogisk analys.

Modéer, M. (1987): Säg nej till våldet i folksagorna! Inlägg i Lärartidningen/Svensk skoltidning nr 10

Pramling Samuelsson, I., Klerfelt, A. & Asplund Carlsson, M. (1993). Lära av sagan. Lund: Studentlitteratur.

Stensson, Britta. (2008). Mellan raderna strategier för en tolkande läsundervisning /. Enskede: TPB

Bilaga A - FN:s allmänna definition av mänskliga rättigheter

- 1. Vi är alla födda fria och jämlika.** Vi är alla födda fria. Alla har vi våra egna tankar och idéer. Vi måste alla behandlas på samma sätt.
- 2. Diskriminera inte.** Dessa rättigheter tillhör alla, oavsett hur olika varandra vi är.
- 3. Rätten till liv.** Vi har alla rätten till liv och till att leva i frihet och säkerhet.
- 4. Inget slaveri.** Ingen har någon rätt att göra oss till slavar. Vi kan inte göra någon annan till vår slav.
- 5. Ingen tortyr.** Ingen har någon rätt att skada oss eller tortera oss.
- 6. Du har rättigheter oavsett vart du beger dig.** Jag är en person precis som du!
- 7. Vi är alla lika inför lagen.** Lagen är lika för alla. Den måste behandla oss rättvist.
- 8. Dina mänskliga rättigheter är skyddade av lagen.** Vi kan alla be om hjälp av lagen när vi blir orättvist behandlade.
- 9. Inget orättvist frihetsberövande.** Ingen har rätt att sätta oss i fängelse utan goda skäl och att hålla oss kvar där, eller att skicka bort oss från vårt land.
- 10. Rätten till rättegång.** Om vi ställs inför rätta måste detta vara offentligt. De människor som dömer oss får inte låta någon säga åt dem vad de ska göra.
- 11. Vi är alla oskyldiga tills vi befunnits skyldiga.** Ingen ska få skulden av att ha gjort någonting innan det har bevisats. När folk säger att vi har gjort något dåligt har vi rätten att visa att det inte är sant.
- 12. Rätten till privatliv.** Ingen får försöka skada vårt goda rykte. Ingen har rätt att komma in i vårt hem, öppna våra brev, eller besvara oss eller vår familj, utan en god anledning.
- 13. Rätten att röra sig fritt.** Vi har alla rätten att bege oss vart vi vill i vårt eget land och att resa som vi önskar.
- 14. Rätten att söka en trygg plats att bo på.** Om vi är rädda för att bli dåligt behandlade i vårt eget land, har vi rätten att fly till ett annat land för att vara säkra.
- 15. Rätten till nationalitet.** Vi har alla rätten att tillhöra ett land

- 16. Äktenskap och familj.** Varje vuxen har rätt att gifta sig och ha en familj om de vill det. Män och kvinnor har samma rättigheter både när de är gifta och när de har separerat.
- 17. Rätten till dina egna saker.** Alla har rätten att äga saker och att dela dem med andra. Ingen får ta våra saker ifrån oss utan en god anledning.
- 18. Tankefrihet.** Vi har alla rätten att tro på det vi vill tro på, att ha en religion, eller att byta den om vi vill.
- 19. Yttrandefrihet.** Vi har alla rätten att fatta våra egna beslut, att tänka vad vi vill, att säga vad vi tänker och att dela våra åsikter med andra människor.
- 20. Mötesfrihet.** Vi har alla rätten att träffa våra vänner och att arbeta tillsammans i fred för att försvara våra rättigheter. Ingen kan få oss att gå med i en grupp som vi inte vill tillhöra.
- 21. Rätten till demokrati.** Vi har alla rätten att ta del i styrandet av vårt eget land. Varje vuxen måste få välja sina egna ledare.
- 22. Social trygghet.** Vi har alla rätten att ha råd med bostad, medicin, utbildning och barnomsorg och att ha tillräckligt med pengar för att kunna leva och hjälp till sjukvård om vi blir sjuka eller gamla.
- 23. Arbetandes rättigheter.** Varje vuxen har rätt att utföra ett arbete, att få skälig betalning för det arbetet och att få gå med i en fackförening.
- 24. Rätten att leka.** Vi har alla rätten att vila från vårt arbete och att koppla av.
- 25. Mat och husrum åt alla.** Vi har alla rätt till ett bra liv. Mödrar och barn, människor som är gamla, arbetslösa och handikappade och alla människor har rätt att få omvårdnad.
- 26. Rätten till utbildning.** Utbildning är en rättighet. Grundskolan måste vara gratis. Vi måste lära oss om FN och hur vi kommer överens med andra. Våra föräldrar kan välja vad vi ska lära oss.
- 27. Upphovsrätt.** Lagen om upphovsrätt är en särskild lag som skyddar ens egna konstnärliga skapelser och skrivande; andra får inte göra kopior utan tillstånd. Vi har alla rätt till vår egen livsstil och att njuta av det goda som konst, vetenskap och studier för med sig.
- 28. En fri och rättvis värld.** Det måste råda en passande ordning så att vi alla kan ha rättigheter och friheter i våra egna länder och i hela världen.
- 29. Ansvar.** Vi har skyldigheter gentemot andra människor och vi måste skydda deras rättigheter och friheter.
- 30. Ingen kan ta ifrån dig dina mänskliga rättigheter.**

